Vides d'escriptors a l'edat moderna: retòrica, història i poètica

Presentació[1]

Cesc Esteve
Universitat de Barcelona
cesc.esteve@ub.edu
ORCID: 0000-0001-6610-4708

Els articles aplegats en aquest dossier volen contribuir a la construcció d'un marc teòric i històric adequat per entendre les formes i funcions de les vides d'escriptors a l'edat moderna i la seva evolució. Els treballs que s'hi reuneixen aprofundeixen en alguns dels interessos i dels resultats dels molts projectes i estudis que, sobretot d'ençà les últimes quatre dècades, s'han ocupat d'examinar la biografia i les vides d'escriptors a les literatures modernes de l'occident europeu (remeto a una selecció bibliogràfica de treballs recents al final d'aquesta presentació). Les qüestions de què s'ocupen els articles concerneixen les relacions de la biografia, i de la biografia literària en particular, amb la retòrica, la història i la poètica en més d'un sentit. Els treballs exploren, a través de diversos casos, les maneres d'entendre, d'escriure i de llegir i usar vides d'escriptors i com evolucionen les modalitats i els usos de la biografia amb el temps i en contextos canviants, és a dir, donen compte de la retòrica, la poètica i la història *de* la biografia literària. Alhora, posen el focus en les relacions del gènere biogràfic i de les vides d'escriptors *amb* la retòrica, la poètica i la historiografia literària, en assumir que la dinàmica de relacions amb aquestes disciplines permet comprendre aspectes cabdals de l'evolució històrica i conceptual de la biografia literària.

1. Aquest dossier forma part dels resultats dels projectes de recerca *Mímesis. Creación literaria, vidas de autor y poética en la edad moderna*, PID 2019-1109 86-GB-100 i *Poètica i política a la primera edat moderna*, 2021SGR00742.

ISSN 2462-6813 (papel), ISSN 1988-1088 (en línea)
https://doi.org/10.5565/rev/studiaaurea.667

El primer dels articles del recull, "*Un bel morir tutta la vita onora*... o no: formes de morir dels intel·lectuals de la Grècia antiga en la tradició biogràfica", de Sergi Grau, descriu i classifica algunes de les diverses maneres de morir que es repeteixen a les vides de filòsofs i poetes de l'Antiga Grècia. Aquest treball serveix per ancorar als orígens clàssics de la tradició biogràfica la resta d'estudis del dossier, centrats en l'edat moderna. Serveix també per constatar que el gènere biogràfic, a l'antiguitat, és de constitució tardana i que estableix de bon principi una relació molt estreta amb la retòrica: forneix materials exemplars a l'orador, com les morts de personatges il·lustres, i al seu torn adopta tons i finalitats igualment exemplars que acompanyaran el discurs biogràfic per segles. En fixar-se en formes de morir que es repeteixen d'una vida a una altra, el treball mostra que la reescriptura és una de les principals característiques de la retòrica biogràfica i un principi fundacional de la poètica del gènere. És una herència de la biografia antiga l'aspiració a modelar tipus abans que a diseccionar individus i la preferència per la veritat exemplar abans que la històrica. Les morts que es repeteixen, al costat de molts altres elements recurrents, permeten construir un patró de vides típiques de filòsofs i poetes. En aquestes vides, les maneres de morir són significatives: expliquen el personatge, la seva trajectòria, el seu pensament i la seva obra. No sempre se'n desprenen virtuts o fama per als biografiats, però en tot cas les morts semblants contribueixen a donar forma a un motlle narratiu i interpretatiu que serveix per confegir moltes altres vides, per fer partícips els seus protagonistes d'una dimensió exemplar i per forjar, per repetició i acumulació, identitats de grup.

L'edició, traducció i imitació de vides de poetes antics a inicis de l'edat moderna és un dels factors principals de l'auge de la biografia literària. Aquest fenomen explica la pervivència, a partir del Renaixement i de la mà de la cultura humanista, d'una poètica i una retòrica del gènere de tradició classicista. La recepció moderna d'aquest llegat, al qual paren un esment especial alguns dels articles del recull, també va repercutir en la producció biogràfica de què s'ocupa el treball "De biografies devotes a l'edat moderna: el cas de fra Antoni Vicenç Domènec", de Carme Arronis. L'estudi examina vides d'homes i dones il·lustres en virtut recollides en santorals castellans i catalans de principis del segle XVII. Les biografies devotes de personatges venerables comparteixen diversos elements amb l'hagiografia i permeten posar el focus en una narrativa biogràfica de tradició medieval que, per les seves finalitats edificants, potencia en gran mesura la condició exemplar —en aquest cas, sempre virtuosa— dels biografiats i manté viva la retòrica de la reescriptura. Tanmateix, aquestes vides no són alienes a l'evolució de la biografia i de l'hagiografia arran de la implantació de principis i mètodes més compromesos amb el rigor històric i de directrius derivades del Concili de Trent, encaminades a expurgar de les vides de sants components que, sobretot per la seva condició fabulosa, poguessin resultar contraproduents per a l'edificació dels creients. Les vides devotes palesen la tensió creixent entre les formes i funcions més pragmàtiques del gènere, orientades a la tipicitat, la fama

i l'exemplaritat, i els propòsits més erudits, que prioritzen la descoberta de l'especificitat i la certesa de les dades. Aquesta tensió és extrapolable a les vides d'escriptors, tal com fan evident alguns dels articles del dossier. També és una tendència de tots els tipus de biografia l'acostament cap a la historiografia mitjançant la confecció de catàlegs —en aquest cas, de vides de sants i de devots— vinculats a comunitats o territoris. El discurs historiogràfic s'expandeix en aquests formats, per exemple, a través de criteris d'ordenació cronològica del material biogràfic i amb l'ús de perioditzacions i èpoques i en concedir més atenció a fets de caràcter col·lectiu i institucional.

L'article "Vidas imaginadas, vidas traducidas. Escritura biográfica y traducción en la España de la Edad Moderna", d'Adrián Izquierdo, parteix de la recepció moderna de les vides de poetes escrites a l'antiguitat i mostra les afinitats que presenten la traducció d'aquestes vides i la redacció de noves biografies literàries als segles XVI i XVII, tant d'autors antics com moderns. Amb profusió d'exemples, l'estudi mostra estratègies, recursos i convencions compartits per traductors i biògrafs, immersos uns i altres en un règim de reescriptura caracteritzat per l'adaptació dels textos originals i dels models i valors de què són portadors a contextos i interessos culturals i lingüístics nous. L'anàlisi posa en evidència com les vides dels autors antics procuren imatges i llocs comuns que permeten omplir llacunes d'informació sobre escriptors que encara no tenen biografies i perfilar-ne la identitat desitjada. La narrativa biogràfica de tradició classicista avala així mateix el procediment de convertir, o traduir, les obres literàries dels poetes en documents biogràfics. Si la repetició de les formes de morir de filòsofs i poetes de l'antiga Grècia palesa la reutilització d'elements dins d'una mateixa cultura, la imitació creativa de la biografia literària antiga comporta l'adaptació, en sentit vertical, dels atributs dels autors clàssics als moderns i, en horitzontal, d'aquests entre ells. És en virtut d'aquest procés que els nous poetes emergeixen com les 'traduccions' vernacles d'Homers i Virgilis.

El següent article del dossier, "L'escenificació de la voluntat de cremar la pròpia creació al discurs biogràfic barroc: modulacions morals i paròdiques", de Josep Solervicens, està unit per un fil ben visible amb els treballs de Grau i Izquierdo, atès que examina la reescriptura d'un tòpic vinculat a la mort del poeta, originat a les primeres biografies de Virgili, convertit en marca d'identitat del bon poeta i traduït amb codis ideològics i estètics del Barroc. L'estudi ressegueix els canvis de sentit i de funció que adquireix la pretesa decisió de destruir la pròpia obra que alguns biògrafs atribueixen als nous Virgilis de les literatures vernacles. La diversa reinterpretació dels motius, els objectes i els efectes de la decisió fa patent que la reescriptura de llocs comuns és recurrent però molt poc mecànica i que cal entendre-la sotmesa a una dinàmica històrica que imposa circumstàncies i interessos particulars, entre els quals, en aquest cas, els que deriven de la poètica barroca i de les seves maneres d'entendre l'excel·lència literària. L'article dona compte de casos tardans d'adaptació paròdica del tòpic, un gir que suggereix l'esgotament de la fórmula i el desgast de la retòrica biogràfica

de la reescriptura de tipus exemplars, qüestionada, com s'aprecia en altres articles, per la falta de sentit crític i per permetre's massa llicències imaginatives.

Els tres últims articles del dossier posen el focus en les relacions de les vides d'escriptors amb la historiografia literària i amb la poètica. A "Quand la vie d'écrivain se fait historiographie littéraire: l'exemple des vies 'galantes' (France, deuxième moitié du XVIIe siècle)", Emmanuelle Mortgat-Longuet destria elements d'algunes vides de poetes francesos del segon Siscents que confereixen una dimensió historiogràfica a la biografia. En aquestes vides, el paradigma d'excel·lència el xifra el concepte de galanteria, el qual demana, a priori, que dels poetes es destaquin qualitats i fets de caràcter privat, lleugers i anecdòtics, diferents dels associats a l'home il·lustre que participa en els afers públics. Tanmateix, la història literària s'hi obre pas amb relats que articulen la vida de l'autor amb l'esdevenir d'instàncies de més abast, com per exemple la llengua, els gèneres literaris o les querelles i les activitats de les acadèmies. En una atmosfera cada vegada més sensible al canvi històric, té sentit que els biògrafs apel·lin al mèrit dels poetes d'haver estat motors del progrés literari o que en presentin les obres com expressions representatives de la sensibilitat d'un temps o d'un col·lectiu. L'article també pren en consideració l'ús de les vides de poetes incloses en els diversos volums, ordenats cronològicament, d'una col·lecció d'obres literàries confegida a finals del segle XVII, on es fa evident que les biografies funcionen com a peces d'un discurs històric que les integra i les transcendeix. És de la mà de la història literària que les vides es dediquen en major mesura que abans a circumscriure autors i obres als seus contextos i que adapten la seva funció tradicional de construir fama i exemplaritat, que enfoquen ara a erigir cànons i patrimonis literaris nacionals.

L'article "El pensament literari en les vides de poetes de Gregori Maians", de Mar Manyé, examina la presència de la poètica en les biografies literàries de Maians per constatar que s'hi manifesta diversament, en funció dels formats de les vides, les característiques dels poetes biografiats, les finalitats de cada escrit i les fonts utilitzades pel biògraf. L'encaix de la reflexió teòrica entre les tasques que Maians concep com a pròpies del gènere biogràfic no és exempt de tensions. Tanmateix, hi emergeix sempre que els atributs definidors del bon poeta són invocats per apreciar les qualitats d'un o altre autor; s'endevina en la base que sustenta molts dels comentaris crítics que el biògraf dedica als escriptors i les seves obres; i, en alguns casos, la teoria s'aprecia 'traduïda' al llenguatge biogràfic, és a dir, projectada en fets i hàbits dels escriptors. En un rerefons d'adscripció classicista, a les vides concorren conceptes i termes de les poètiques barroca i neoclàssica, en una combinació de visions que podria denotar la sensibilitat històrica del biògraf i la seva disposició a entendre i valorar cada escriptor en relació a les seves èpoques i circumstàncies.

A les biografies de Maians s'hi poden trobar crítiques dels errors i les mancances dels poetes, una característica que també s'aprecia a les vides d'escriptors que s'examinen a l'article "Vides i biografies. La poètica de la biografia literària

al segle xviii", de Cesc Esteve, i que es pot considerar un indici més dels diversos canvis que afecten la biografia a l'edat moderna més tardana. Aquest treball examina les formes i funcions de les vides d'escriptors incorporades en dues extenses col·leccions de poemes publicades als anys 70 i 80 del segle xviii a Espanya i a Anglaterra respectivament. Les circumstàncies, els processos d'elaboració i els formats d'una i altra col·lecció són prou semblants com per fer-ne comparacions significatives quant al disseny, la disposició i l'ús de les vides de poetes. El treball pondera l'impacte que van tenir en la biografia literària els principis i mètodes de l'erudició crítica i l'auge de l'historicisme setcentista i, en línia amb altres treballs del recull, ressegueix els girs i els llocs que revelen un distanciament respecte de la poètica i la retòrica de la reescriptura encomiàstica i exemplar, que es percep, per exemple, en la consciència de la inutilitat de tòpics esgotats, i un acostament de la biografia als interessos de la historiografia literària, que desemboca, entre d'altres llocs, en la construcció de cànons nacionals. Tot i les diferències notables entre un i altre cas en termes de modernització de la biografia, val a dir que l'abandonament de la vida de matriu classicista i la formació d'idees i pràctiques biogràfiques noves es manifesten, a les dues col·leccions, d'una manera efectiva però lenta i parcial.

Des de perspectives diverses, els articles del dossier aprofundeixen en qüestions essencials que concerneixen els principals agents implicats en el fenomen biogràfic: vides i biografiats, escriptors i lectors de vides. Com molts dels estudis amb què comptem, els treballs aplegats aquí coincideixen a problematitzar la identificació de les característiques de les vides i la delimitació d'un tipus de textos sovint qualificat d'inestable i híbrid, sense un gènere propi, vehiculat per modalitats i formats diversos (vides paratextuals, vides exemptes, vides inserides en obres, col·leccions de vides), travessat de formes i funcions que les vinculen amb la retòrica epidíctica, l'hagiografia, la historiografia, la filosofia moral, amb l'*accessus ad auctores*, amb vides i razós de trobadors, amb catàlegs de personatges il·lustres i amb arts poètiques, i configurat de manera variable pels seus elements constitutius: la narració de vivències, la interpretació del caràcter de l'escriptor, la demostració de la seva exemplaritat i la crítica literària de les seves obres, entre d'altres.

El recull incideix igualment en una qüestió que ha suscitat molt d'interès entre els estudiosos de la biografia literària moderna, això és, el paper de les vides en la construcció de cànons literaris i, en particular, en la fabricació de clàssics moderns, atesa la importància que implica per a la consagració dels escriptors vernacles que disposin de biografies. El dossier presta una atenció particular a la retòrica que fa possible que les vides satisfacin aquests propòsits. S'hi examinen alguns dels elements constituents de l'exemplaritat moral i de l'excel·lència literària dels escriptors, d'on surten i com s'usen. S'hi explora el rendiment que ofereix la reutilització i l'extrapolació de vivències i trets de caràcter que són recurrents en moltes vides de poetes des de l'antiguitat i s'hi planteja com n'és, de tensa, i com evoluciona la convivència entre la recerca de dades positives sobre el biografiat i la interpretació que es nodreix del tòpic i de la imaginació.

Els articles del dossier fan palesa la incidència de les èpoques modernes, de les seves mentalitats i poètiques, en l'evolució del discurs biogràfic i mostren que hi ha maneres específicament renaixentistes, barroques o il·lustrades d'interpretar les vides dels escriptors i que les formes i els usos de les vides o les virtuts exemplars dels autors varien d'una època a una altra de la mà del canvi dels valors estètics i del llenguatge de la teoria literària. I encara des d'una perspectiva històrica, els treballs ajuden a entendre que l'evolució de la biografia literària al llarg de l'edat moderna es pot explicar a partir del distanciament o l'aproximació de les vides d'escriptors respecte de les tradicions i els gèneres que en regeixen l'escriptura. L'autonomització del discurs biogràfic respecte de la retòrica epidíctica i de la finalitat edificant i l'acostament a una historiografia erudita i crítica marquen el camí, lent i gradual, cap a l'emergència d'una biografia interessada per l'especificitat dels escriptors, cap a l'explotació de la biografia com a eina de la crítica literària i cap a la seva integració en les històries de la literatura.

Els articles aplegats en aquest dossier combinen perspectives diacròniques i sincròniques, examinen textos, casos i fenòmens transversals de cultures literàries diverses però pròximes i cobreixen els diferents períodes i èpoques de l'edat moderna. Uns articles prioritzen l'anàlisi de la retòrica i la poètica de la biografia i de gèneres i pràctiques afins, com l'hagiografia i la traducció, mentre que d'altres posen el focus en aspectes específics de la retòrica biogràfica, com l'explotació de llocs comuns. D'altres es fixen en antecedents de la biografia moderna i en la formació de les tradicions que la regeixen, i d'altres miren cap endavant, i paren esment a l'evolució dels seus principis i mètodes, a la integració de les vides d'escriptors en la historiografia literària i a l'emergència de característiques que acosten la biografia moderna a les formes i funcions de la biografia contemporània. Tot plegat conforma una aproximació, per força parcial i selectiva, però fonamentada i útil, a la retòrica, la poètica i la història de les vides d'escriptors a l'edat moderna.

Bibliografia

Backus, Irena, *Life Writing in Reformation Europe: Lives of Reformers by Friends, Disciples and Foes*, United Kingdom, Routledge, 2016.

Baker, Patrick, ed., *Biography, Historiography, and Modes of Philosophizing. The Tradition of Collective Biography in Early Modern Europe*, Leiden, Brill, 2017.

Bénard, Élodie, *Les vies d'écrivains (1550-1750). Contribution à une archéologie du genre biographique*, Genève, Droz, 2019.

Boillet, Danielle, Fragonard M.M., Tropé, Hélène, eds., *Écrire des vies. Espagne, France, Italie. XVI-XVIII siècles*, Paris, Presses Sorbonne Nouvelle, 2012.

Caputo, Vincenzo, *"Ritrarre i lineamenti e i colori dell'animo". Biografie cinquecentesche tra paratesto e novellistica*, Milano, Franco Angeli, 2012.

Dauvois-Lavialle, Nathalie, Puech, Jean Benoit, *L'auteur comme oeuvre. (L'auteur, ses masques, ses personnages, sa légende)*, Orléans, Presses Universitaires d'Orléans, 2000.

Dubel, Sandrine, Rabau, Sophie, eds., *Fiction d'auteur? Le discours biographique sur l'auteur de l'Antiquité à nous jours*, Paris, Honoré Champion, 2001.

Fasquel, Samuel, coord., *Cinco estudios sobre paratexto y biografía en el Siglo de Oro*, Sielae, 2020.

Fletcher, Richard, Hanink, Johana, eds., *Creative Lives in Classical Antiquity. Poets, Artists, and Biography*, Cambridge, Cambridge University Press, 2016.

MacDonald, Katherine, *Biography in Early Modern France, 1540-1630: forms and functions*, United Kingdom, Legenda & Routledge, 2007.

Mayer, T.F., Woolf, D.R., eds., *The Rhetorics of Life-Writing in Early Modern Europe. Forms of the Biography from Cassandra Fedele to Louis XIV*, Michigan, The University of Michigan Press, 1995.

Núñez Rivera, Valentín, Díaz Rosales, Raúl, eds., *Vidas en papel. Escrituras autobiográficas en la Edad Moderna*, Etiópicas, Huelva, Universidad de Huelva, Servicio de Publicaciones, 2018.

Núnez Rivera, Valentín, ed., *Vidas preliminares. Paratextos biográficos de escritores en el Siglo de Oro*, Etiópicas, Huelva, Universidad de Huelva, Servicio de Publicaciones, 2020.

Parke, Catherine N., *Biography: Writing Lives*, New York, Routledge, 2002.

Pask, Kevin, *The Emergence of the English Author: Pre-Scripting the Life of the Poet in Early Modern Europe*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996.

Residori, Matteo, Tropé, Hélène., Boillet, Danielle, Fragonard, Marie-Madeleine, eds., *Vies d'écrivaines, vies d'artistes. Espagne, France, Italie. XVIe-XVIIIe siècles*, Paris, Presses Sorbonne Nouvelle, 2014.

Ruiz Pérez, Pedro, ed., *Autor en construcción. Sujeto e institución literaria en la modernidad hispánica (siglos XVI-XIX)*, Zaragoza, Prensas de la Universidad de Zaragoza, 2019.

Ruiz Pérez, Pedro, *Biografías y representaciones del escritor. Estudios de autoría e historia literaria hispánica (siglos XVI-XVIII)*, Madrid, Ediciones Complutense, 2025.

Stewart, Alan, *The Oxford History of Life Writing: volume 2. Early Modern*, United Kingdom, Oxford University Press, 2018.

Sharpe, Kevin, Zwicker, Steven N., eds., *Writing Lives. Biography and Textuality, Identity and Representation in Early Modern England*, Oxford, Oxford University Press, 2008.

Zerari, Maria, dir., *Le Grand Écrivain et sa première Vie. «L'illusion biographique» (XVIe-XVIIIe siècle)*, Paris, Classiques Garnier, 2021.